

La Segona República a
Los cipreses creen en Dios,
de J. M. Gironella

La violència i l'anticlericalisme
abans de la Guerra Civil

Alba Lupiáñez Mateu / 45830528-S /u1918848

Tutor del treball: José María Pérez Collados

**UdG Facultat de Dret
Grau en Ciències Polítiques i de l'Administració
Curs 2015-2016**

25/05/2016

Índex

1. Introducció	3
2. L'anticlericalisme de l'Espanya prebèl·lica	5
2.1 Posició de l'Església.....	5
2.2 Evolució de la violència contra l'Església	6
3. Situació de la historiografia espanyola.....	11
3.1 Violència durant la Segona República	11
3.2 Història de l'Església	13
4. La secularització de la Segona República	16
4.1 Canvis legislatius.....	16
4.2 La crema d'edificis religiosos de maig del 1931.....	19
4.3 Revolució a Astúries	21
5. <i>Los cipreses creen en Dios</i>	22
5.1 Introducció a la novel·la.....	22
5.2 L'autor.....	26
5.3 Perspectiva historiogràfica	31
5.4 La plasmació en la novel·la.....	31
a) Violència contra els símbols religiosos.....	31
b) Anticlericalisme i secularització	34
6. Conclusions i valoracions finals.....	38
Bibliografia consultada	40

1. Introducció

Aquest treball té l'objectiu d'estudiar una part de la història política espanyola a través de l'anàlisi sintètic i rigorós de la ciència històrica i de la descripció literària d'un text novel·lesc. Mitjançant *Los cipreses creen en Dios*, de José María Gironella (Darnius, 1917 - Arenys de Mar, 2003) s'estructura una exposició centrada en el paper que juga l'Església durant la Segona República Espanyola i les accions (polítiques, socials o revolucionàries) que l'afecten i incideixen en el seu desenvolupament.

El treball es focalitza en dos grans eixos: els fets ocorreguts durant el maig de 1931, un any després de la proclamació de la República, i les accions legislatives del govern per promoure la secularització de la societat. Però també, per arribar a analitzar de forma detallada aquests moments, es realitza una prèvia contextualització de l'anticlericalisme i la violència en la societat espanyola al llarg dels segles XIX i XX.

La novel·la de Gironella descriu els fets i esdeveniments històrics que plasmen la realitat viscuda. Però l'obra, un dels grans èxits de la postguerra, no només explica els esdeveniments històrics entre 1931 i 1936. Gironella també trenca els paradigmes sobre com havia estat fins llavors les novel·les històriques que tractaven la Segona República i la Guerra Civil. L'autor, amb aquesta novel·la, deixa de banda la dicotomia clàssica de vencedors i vençuts. *Los cipreses* no és una història amb una visió maniquea del conflicte, sinó que vol evitar plasmar un relat triomfalista i simplificar la realitat: no hi ha el bàndol dels bons i el dels dolents, Gironella humanitza i diversifica la realitat complexa de les diferents ideologies i capes socials.

Los cipreses creen en Dios va ser l'obra guardonada amb el Premi Nacional de Narrativa l'any 1953. A més, la novel·la s'emmarca en el projecte de Gironella d'elaborar una trilogia per reconstruir, de forma cronològica, l'etapa que transcorre des de la proclamació de la Segona República fins als anys quaranta. La trilogia va néixer amb la voluntat de ser una pintura mimètica de la societat espanyola i descriure, objectivament i imparcialment, l'evolució d'aquest període de la història espanyola. Així, després de *Los cipreses creen en Dios*, l'any 1961 es va publicar *Un millón de muertos*, i, la darrera, *Ha estallado la paz*, és del 1966.

Per tant, *Los cipreses* esdevé la primera obra d'una trilogia amb la que Gironella s'allunya del triomfalisme del poder i remarca la vocació humana de les seves obres a través d'una plurivocality que li permetia elaborar una història patrimoni comú de tots els espanyols (Filière: 2006, 289).

La trilogia de Gironella va novel·lar la totalitat del procés històric i social però també va elaborar, des d'un punt de vista imparcial, l'evolució de la societat (Filière: 2006, 287). Alguns estudis han valorat positivament la imparcialitat en l'escriptura de Gironella, perquè emprava tècniques novel·lesques (perspectiva en el temps i espai), historiogràfiques (documentació i confrontació de dades) i ètiques (amor). El propi Gironella, al pròleg de *Ha estallado la paz*, escriu:

“¿Cómo hacer compatible mi actitud previa, mi opinión, con la imparcialidad, con la deseada e indispensable imparcialidad? Valiéndome de la perspectiva del tiempo y en el espacio, de la morosa confrontación de datos, y del amor. (...) No regateé esfuerzo alguno para informarme de lo debido, interrogando a muchos testigos españoles y extranjeros, repasando periódicos, archivos fotográficos y folletos de la época (...) procuré amar sin distinción a cada uno de los personajes, salpicarlos todos de ternura, fuesen asesinos o ángeles, cantara este himno, ese otro o el de más allá” (Gironella: 1966, 7).

Tot i així, crítics i sectors de la doctrina no avalen aquesta tesi i han menyspreat, amb l'arribada de la democràcia, l'obra de Gironella per ser considerada massa parcial i propera al règim, que en va permetre la seva publicació i difusió. Aquest rebuig va ser un motius pels quals l'autor va morir arruïnat i sense gaudir de reconeixement públic.

Malgrat tot, als anys cinquanta, l'èxit de *Los cipreses* va ser immediat. Es van vendre més de 12 milions d'exemplars del llibre a tot el món (la meitat a Espanya, la resta, a països llatinoamericans), va ser traduït a 6 idiomes i va representar, per a l'Editorial Planeta i pel mateix autor, una riquesa i fama inesperades. L'obra va donar a conèixer Girona arreu i va començar a desengranar la història de la República i la Guerra Civil des del punt de vista d'un espanyol resident a Espanya durant la dictadura.

2. L'anticlericalisme de l'Espanya prebèlica

2.1 Posició de l'Església

L'Església catòlica és un dels protagonistes claus per entendre el desenvolupament de la Segona República, alguns dels conflictes que es generen i les causes que comporten la seva fi. Una descripció de la importància que la qüestió religiosa té en aquest període històric la trobem al volum "República y Guerra Civil" de *Historia de España*, sota la direcció de Josep Fontana i Ramón Villares.

“La religión fue un componente básico de muchos de los conflictos que se extendieron por los países europeos en el período entre las dos guerras mundiales. (...) La enemistad entre la Iglesia católica y la izquierda política adquirió nuevos aires. En ningún sitio, sin embargo, la lucha entre la Iglesia Católica y los diferentes proyectos socialistas, entre clericalismo y anticlericalismo, fue tan aguda como en la sociedad española en los años treinta. El conflicto tenía raíces históricas profundas, pero la llegada de la República y sus intentos de modernizar la sociedad y la política restando fuera al poder clerical lo sacó a la luz con toda su crudeza. El resultado fue la formación del primer partido de derecha de masas de la historia de España, un partido que tuvo un destacadísimo papel en el acoso y derribo de la República” (Fontana i Villares: 2007, 75).

Els anys anteriors a la proclamació de la Segona República, l'Església catòlica espanyola, sota la protecció de la dictadura de Primo de Rivera, no contemplava greus alteracions a la seva situació privilegiada. El catolicisme era vist com la religió històrica dels espanyols, una única religió dirigida per bisbes, religiosos i catòlics de base que consideraven que la preservació de l'ordre social era irrenunciable.

Aquesta preeminència de la religió en la societat espanyola és conseqüència directa del paper transcendental del que gaudia l'Església catòlica al llarg del segle XVIII i XIX. El catolicisme esdevenia un símbol identitari de la societat espanyola, que fins l'any 1868, a la Constitució, no preveia una disposició pels espanyols que no professessin la fe catòlica. És dir, era implícita la preponderància de l'Església catòlica.

Si bé durant la Restauració l'Església tenia un paper cabdal, amb el regeneracionisme i la lluita per obtenir una democràcia representativa, els sectors eclesiàstics eren considerats els culpables del fracàs i la inestabilitat dels governs reformistes, ja que sempre donaven

suport als sectors més conservadors. Per aquest motiu, molts sectors culpaven a l'Església de dificultar la transformació d'Espanya cap a una democràcia liberal.

Aquests arguments també van afavorir l'expansió de l'anticlericalisme al llarg del segle XX. A Barcelona i altres ciutats es va crear una xarxa d'ateneus, diaris i escoles laiques amb la voluntat d'oferir un ensenyament allunyat de les tesis religioses. Malgrat aquestes postures, l'Estat continuava sent confessional, i l'Església i el poder polític, estretament units, mantenien el monopoli de l'educació.

Però, sobretot a partir dels anys 30, aquesta percepció va viure un canvi substancial. Julián Casanova, l'autor que redacta el tom de "República y Guerra Civil", afirma que la industrialització, el creixement urbà i l'increment dels conflictes de classe van incidir en el progressiu allunyament de les classes obreres de la religió: "los pobres urbanos desconfiaban profundamente del catolicismo, siempre al lado de los ricos y los propietarios, y la Iglesia era considerada como un enemigo de clase" (Fontana i Villares: 2007, 77).

José Andrés-Gallego també reflexiona sobre l'anticlericalisme urbà: "el nacimiento demográfico en las ciudades facilitaba además el aumento del número de gente que hacían vida marital sin pasar por la sacristía" (Andrés-Gallego: 1981, 368). A més, apunta que el fet que Barcelona fos un dels centres paradigmàtics dels grans moviments anticlericals del segle XIX i XX no era un fet casual, sinó que s'explica "no tan sólo por su enorme y antiguo carácter de bastión comercial, y desde el siglo XVIII, industrial. Anidaban en ella (...) los más diversos fermentos doctrinales que se extendían por Europa" (Andrés-Gallego: 1981, 287).

Per tant, el creixement demogràfic a les ciutats i el deteriorament de les condicions de vida va afavorir un progressiu allunyament de les classes més baixes cap a la religió i l'Església catòlica, símbol d'ostentació i riquesa. En aquest context, l'evolució de l'anticlericalisme va condicionar una violència prebèl·lica cap a l'Església i símbols religiosos.

2.2 Evolució de la violència contra l'Església

Al llibre dirigit per Santos Juliá, *Violencia política en la España del siglo XX*, trobem l'article de Julio de la Cueva Merino titulat "Si los curas y frailes supieran...". Aquest

assaig és un anàlisi sobre la violència anticlerical abans de l'arribada de la República o de la Guerra Civil.

Per a de la Cueva, si bé existia una violència que l'autor anomena "popular" i "primitiva", a partir del segle XIX sorgeix una novetat amb la introducció de la violència en el anticlericalisme espanyol contemporani. És a dir, l'autor considera que es dona una vinculació dels plantejaments anticlericals a les propostes liberals, degut a que el projecte modernització del liberalisme incloïa, entre els seus objectius, la secularització de l'Estat i de la vida pública.

“La violencia ha formado parte integrante de la cultura hispana durante siglos y, con frecuencia, se la ha encontrado vinculada a la vivencia colectiva de la religión. De esta manera, múltiples expresiones del folclore y la piedad popular de los españoles han ido lastradas de una fuerte carga sacrificial y violenta” (Santos Juliá, 2000: 208).

El liberalisme, des del seu origen, pregonava la condemna de la situació preeminent de l'Església durant l'Antic Règim i proposava la seva reforma i subjecció als poders de l'Estat. L'Església, tanmateix, no acceptava el nou ordre de les coses, i la tensió constant dels dos plantejaments polítics, socials i morals va incidir en la violència i conflictivitat del segle XIX i XX.

Al segle XIX ja es van produir assassinats fruit de la violència política anticlerical. El primer, segons l'estudi de de la Cueva, va ser l'assassinat del capellà de Vinuesa, a Madrid, l'any 1821. Després hi ha altres episodis on la violència contra la religió posa el punt de mira en l'aniquilació dels representants eclesiàstics: l'any 1822 moren 95 religiosos, l'any 1834, són assassinats 78; un any més tard, 85...

Amb el pas dels anys, la política de la violència va donar pas a la política dels despatxos i els governs liberals van adoptar mesures encaminades a reduir el poder eclesiàstic: es va expulsar a jesuïtes, es van suprimir comunitats religioses, es van abolir els delmes i primacies, es va procedir a la desamortització dels territoris de l'Església, etc.

La firma del Concordat l'any 1851 va afavorir un canvi de tendència i es van reduir quantitativament els episodis de violència. Tot i així, la tranquil·litat més serena i prolongada l'obté la comunitat eclesiàstica amb la Restauració borbònica del 1875, anys en que es van cobrir seus episcopals vacants, es va augmentar la disponibilitat dels mitjans econòmics, s'obriren i es reformaren seminaris, va créixer la presència

eclesiàstica en l'ensenyament, s'impulsaren accions de publicitat catòlica, es multiplicaren les demostracions públiques de pietat, etc.

Segons de la Cueva, l'any 1901 va donar inici a "l'any anticlerical per excel·lència" (Santos Juliá, 2000: 199) perquè es van viure mobilitzacions a llarg de tot el país, si bé van ser pacífiques i els participants es limitaven a reunir-se o desfilar. A nivell polític, el Partit Liberal havia abandonat la seva tradició secularitzadora, però altres forces com les republicanes, lògies maçòniques i societats lliurepensadores van constituir altres espais de sociabilitat formal des d'on es va sustentar l'ideal laic a principis de segle. També la premsa mantenia una força anticlerical com a característica identitària, amb les publicacions de *Las Dominicales del Libre Pensamiento* o *El motín*.

A l'article "Si los curas y frailes supieran..." també es fa un anàlisi dels motius els quals, al tombant de segle i en el darrer període de la Restauració borbònica, es produeix una resurrecció del moviment anticlerical.

En primer terme, s'havia produït una major visibilitat de l'Església fruit del conflicte colonial, fenomen que va afavorir que s'expandís l'idea, entre els sectors republicans i liberals, del perill d'instrumentalització reaccionaria que gaudien les comunicats religioses. També, en segon terme, existia un perill real provinent de l'Església: es temia que sectors eclesiàstics afavorissin un atac contra el sistema constitucional. A més, en el mes de març de 1901 es va substituir el govern conservador de Sivela per un altre liberal presidit per Sagasta. Aquests nous condicionants van afavorir significativament el repunt del moviment anticlerical, que es va anar diluint fins a la reaparició, a l'any 1909, de la Setmana Tràgica.

La Setmana Tràgica fou l'esclat de violència que es va produir a Barcelona durant el mes de juliol de 1909. El llibre de Connelly Ullman, *La semana Trágica: Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España: 1898-1912* n'exposa les principals característiques.

Al començament de segle, Espanya sostenia una guerra al Marroc com a conseqüència dels acords internacionals que li havien encarregat protegir la franja nord del territori marroquí i, alhora, era viva la trista tornada dels repatriats dels desastres de Cuba i Filipines. Per mantenir l'empresa bèl·lica, es va fer una crida als reservistes que va afectar a homes casats i amb fills, repercutint en totes les capes socials, si bé els que pagaven 500 pessetes, segons la llei, es podien alliberar de la prestació del servei. La

indignació va ser general i es va iniciar una protesta antibel·licista que es va estendre per tota la ciutat, amb manifestacions espontànies pels carrers.

A Barcelona van començar els embarcaments dels vaixells després del 11 de juliol, en un primer moment sense incidents. Però el 18 de juliol, quan es procedia a embarcar el batalló dels Caçadors de Reus, integrat per la Brigada Mixta de Catalunya, la tensió va explotar. Alguns dels soldats van llençar al mar escapularis i medalles i al moll els homes i dones cridaven “¡Abajo la guerra!”, “¡O todos o ninguno!”. La policia va intervenir, llençant varis trets a l'aire, i va realitzar algunes detencions. Els dies posteriors a aquests fets van comportar un augment de la protesta i el rebuig a l'embarcament dels reservistes.

La Setmana Tràgica va començar el 26 de juliol i va durar fins el diumenge 1 d'agost. Durant aquests dies es van produir més de cent morts, uns quants centenars de ferits, la destrucció total o parcial de 80 edificis religiosos, 33 escoles, 11 institucions benèfiques, 8 residències religioses, el seminari i 8 convents de clausura. L'exèrcit va tenir 6 morts i 65 ferits. Després dels esdeveniments es van produir més de 2000 detencions i es va sotmetre a procés més de 1750 persones, resultant 175 penes de desterrament, 59 cadenes perpetues i 5 condemnes a mort, entre elles, la del pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia.

En resum, la Setmana Tràgica va ser un esclat de la societat i el moviment obrer davant l'exigència d'enviar més tropes al Marroc però, alhora, va traspasar un seguit d'accions violentes contra símbols religiosos. Es va produir, doncs, tant una defensa de l'antibel·licisme però també una plasmació de l'anticlericalisme creixent que començava a viure la societat espanyola des de l'arribada del segle XX.

Els anys previs a l'arribada de la Segona Guerra Mundial es poden dividir en dos moments clarament diferenciats: el període de principis de segle fins l'any 1923 i la Dictadura de Primo de Rivera.

Després de la Setmana Tràgica, la inestabilitat política va continuar. La tensió geopolítica internacional va esclatar amb la Primera Guerra Mundial, conflicte on Espanya va declarar-se neutral. Foren anys de lluites socials, el creixement del proletariat industrial i la creació urbana accentuaven les tensions a les ciutats (l'any 1921 es crea el Partit Comunista) i la violència augmentava alhora que la repressió de l'Estat, ineficaç a restablir la pau i l'ordre. El sindicalisme i l'obrerisme, també engrescats per l'increment dels actes anarquistes, van prendre volada i van organitzar vagues, manifestacions i actes de protesta. A més, l'Església continuava sent valorada com un poder fàctic de l'Estat, opressor i que no permetia guanyar les llibertats i els drets socials exigits.

En aquest context, l'arribada del Cop d'Estat de Primo de Rivera, l'any 1923, va ser vista amb esperança com la solució per restablir l'estabilitat a l'Estat i a la societat. L'alternativa autoritària per resoldre tenia el suport de la Monarquia d'Alfons XIII, del l'Exèrcit i de la burgesia. Per tant, durant la dictadura de Primo de Rivera l'Església no només es va veure reforçada sinó que va arribar a ocupar posicions de poder.

En conclusió, molt abans de l'arribada de la Segona República la violència cap als símbols eclesiàstics i la conflictivitat entre capes de la societat amb l'Església era manifesta. Un cop el sentiment anticlerical s'estableix i s'assumeix pels sectors socials, es desencadenen, en moments de tensió o fruit de situacions històriques determinades més dramàtiques, l'acció violenta. Com afirma de la Cueva, aquestes accions de rebuig eren un mecanisme de protesta:

“El recurso de la violencia puede deberse a la insuficiente y retardada implantación de los modernos repertorios de protesta en España. Recuérdese que la acción colectiva tradicional propendía a ser significativamente violenta. No es extraño, pues, que, una vez distinguida la Iglesia como enemiga, el ataque y destrucción de sus bienes, propiedades o representantes constituyesen una fórmula de movilización congruente con el repertorio tradicional de protesta” (Santos Juliá, 2000: 209).

3. Situació de la historiografia espanyola

3.1 Violència durant la Segona República

La conflictivitat social durant la Segona República es va traduir, en molts moments, en una violència incontrolada i accentuada per ideologies polítiques que es radicalitzaven: “Durante la guerra y la posguerra, la violencia política, identificada con la anarquía y la revolución inherentes al régimen republicano, constituyó la principal base justificativa del Alzamiento Nacional” (Prada i Grandío, 2003: 5).

L'anàlisi històric de la violència va començar a profunditzar en les causes objectives a partir dels anys 70. Abans, durant els immediats anys de postguerra, els autors franquistes se centraven en realitzar una crítica sistemàtica i absoluta dels comportaments contraris al Front Nacional. És a dir, tots els moviments i partits que van lluitar a la Guerra Civil i que no van resultar vencedors eren percebuts com activistes violents i agressius sense valor polític o ètic al darrera.

A partir dels anys 70 aquesta actitud va canviar, afavorida per nous intel·lectuals que no havien lluitat a la guerra i que analitzaven el context històric des d'una perspectiva temporal, situació que permetia elaborar anàlisis més objectius i parcials.

“La progresiva actitud crítica de la generación que no había hecho la guerra, manifestada en sucesos estudiantiles en febrero de 1956, y la política de reconciliación impulsada por el Partido Comunista des de junio de ese año, habían obligado al régimen a reelaborar el discurso de la guerra como conflicto fratricida, despolitizándolo y disolviendo sus responsabilidades en la afirmación del “todos fuimos culpables”, que diluía las cases de la guerra en el vaporoso manto del pesimismo antropológico” (Prada i Grandío, 2003: 8).

Més endavant, durant els primers anys de la Transició, es va imposar una versió no causal sinó dialèctica sobre la violència viscuda durant la República. És a dir, s'empraven raons fonamentalment polítiques, relacionades amb l'eficàcia o legitimació de l'Estat o la legitimació, o la incompetència dels governs republicans com els motius principals de la violència que va abocar a la Guerra Civil.

Alguns autors de renom, com Juan J. Linz, exponent de l'anàlisi estructural-funcionalista, estudiós de la crisi de les democràcies com un procés irreversible de polarització,

indicava que els mecanismes de legitimació dels sistemes polítics poden ser determinants en la caiguda dels governs. A més, reflexionava sobre com les estratègies de les organitzacions polítiques i socials determinaven l'evolució de l'Estat. En el cas espanyol, la inestabilitat de la Segona República i els canvis d'Executiu en un govern encara feble i poc legitimat, no només permetien l'increment de la violència política, social i sindical, sinó que feien inevitable l'eventual caiguda del sistema (Linz i Stepan, 1978).

També, a partir dels anys 80, l'estudi de la Guerra Civil en el seu conjunt va esclatar com un dels grans temes de la historiografia espanyola i europea. Molts autors se centraven en la Guerra i les seves conseqüències, i l'etapa de la Segona República va ser entesa com una causa del posterior conflicte bèl·lic. Així, la guerra s'articulava com un mecanisme necessari per la conquesta del poder mitjançant la força, no com una competència política o enfrontament de diferents concepcions d'Estat (Prada i Grandío, 2003: 11).

Julio Aróstegui va ser dels primers autors a inserir, de forma explícita, la problemàtica de la violència com un element central en el desenvolupament històric espanyol contemporani. Basant-se en l'aportació de Charles Tilly i el seu estudi de la violència col·lectiva en relació a l'evolució social global de les societats, Aróstegui va anar més enllà i "comprendía que una explicación de la lucha de clases como enfrentamiento bipolar era incapaz de dar cuenta de un fenómeno tan complejo como el desencadenamiento de una guerra civil. En su opinión, la clave fue que ninguno de los bloques sociales concurrentes poseyó la capacidad de consenso, movilización o imposición necesaria para establecer o recomponer un sistema de dominación estable" (Prada i Grandío, 2003: 15).

Per tant, davant de la incapacitat de crear noves hegemonies, els actors del conflicte optaren per la via violenta per assolir la seva finalitat política. Així, la violència esdevé un element orgànic de la crisi política. Malgrat aquest plantejament inicial, Aróstegui s'allunya de la doctrina que afirma que la Guerra Civil va ser l'efecte de la violència, és a dir, que una de les causes més evidents de la Guerra fou el conflicte social i violent present durant la República. Per a l'autor, el conflicte havia d'entendre's de forma holística i valorar moltes altres causes, no només la violència existent: "el conflicto fratricida se debía a causas mucho más complejas y de mayor vuelo, que debían ser vinculadas a la transformación de la sociedad agraria tradicional en sociedad capitalista, a las dificultades en la construcción de un Estado liberal moderno en tanto que eficiente y no constantemente represivo y a la paralela capacidad de contestación al orden existente de los sectores subordinados" (Prada i Grandío, 2003: 16).

L'anàlisi de la violència política en la República ha evolucionat des de l'estudi polític cap a l'anàlisi més social i cultural, del càlcul individual a l'acció col·lectiva, basada en l'estructura d'oportunitat i sobre la retòrica i cultura polítiques. Alguns autors, com Rafael Crus, s'han centrat en les estratègies de construcció de l'adversari i la construcció social de la guerra. D'altres, com Fernando del Rey, han posat èmfasis en les retòriques bel·ligerants i la intransigència.

Cap als anys 90 neix un nou revisionisme i es qüestionen els documents existents, negant l'ús de moltes referències per considerar-se falses o manipulades. Aquesta falta de contextualització històrica porta a una estudi pseudohistòric, revisionisme indocumentat que és rebutjat per la doctrina. També, altres autors porten a terme un anàlisi de la propaganda falangista i adquireixen una posició negacionista. Aquest nou corrent històric exonera de la responsabilitat del desencadenament de la Guerra al cop militar i a tot el sector del Front Nacional i, alhora, rebutja l'essència dictatorial i repressiva de la dictadura. Aquest anàlisi històric implica, necessàriament, una desqualificació de la República i de les esquerres, i el retorn a la perspectiva centrada en que la violència dels partits republicans i els sindicats van ser els causants de la crisi política.

A aquest revisionisme té la contrapartida amb una nova historiografia, adequada també a les corrents europees, que no qüestiona la legitimitat de l'origen de la República ni justifica la Guerra Civil, sinó que analitza quina era la situació democràtica i les estructures socials, polítiques i econòmiques del moment que desencadenaren els episodis bèl·lics.

3.2 Historiografia de l'Església

Per abordar el tema de la història eclesiàstica cal una reflexió sobre com ha evolucionat aquest àmbit històric. Hi ha pocs autors que hagin sintetitzat o realitzat història sobre la història de l'Església espanyola. Tot i així, Feliciano Montero, a "Historiografia española de la Iglesia y del catolicismo en el siglo XX" publica, en un article de poques pàgines, com s'ha evolucionat en aquest camp històric i les diferents corrents existents.

En primer terme, Montero reflexiona sobre el retràs que pateix la historiografia eclesiàstica o religiosa en comparació amb la francesa o la italiana, tant en l'àmbit metodològic com en l'institucional. Indica que existeix una escassetat i debilitat dels

manuals i obres de síntesi i afirma que a Espanya s'elabora una història eclesiàstica més religiosa. És a dir, aquesta característica –la poca objectivitat de la historiografia espanyola- condiona la seva qualitat i imparcialitat, per aquest motiu, Montero la valora com una historiografia marginal i marginada.

Montero afirma que manquen projectes d'investigació i de recopilació de materials i fons, que malgrat alguns autors a destacar (Vicente Cárcel, Franco Díaz de Cerio) la producció bibliogràfica és diversa i dispersa i està dominada pels temes i enfocaments tradicionals de la història política. I, sobretot, Montero destaca que “esta historia en España sigue siendo una historia eclesiàstica más que religiosa, y una historia política más que social” (Montero: 2006, 240).

D'acord amb aquesta realitat, Montero reivindica que cal desconfeccionar i secularitzar la investigació, la docència i la publicació, obrint nous centres d'investigació a criteris no apològics. Apunta, però, que alguns problemes ideològics no afavoreixen aquesta objectivitat en l'estudi de la religió, com són els recels “ad intra” de les famílies catòliques (projectant interessos o concepcions determinades) o els prejudicis del món laic, que provoquen la reaparició de tòpics clericals-anticlericals i posicions defensives o hostils de caràcter apològic.

Montero també repassa cronològicament l'evolució de la historiografia eclesiàstica. En primer lloc, fins a mitjans dels anys seixanta, domina una historiografia feta exclusivament als centres eclesiàstics i elaborada pels mateixos eclesiàstics, per tant, se centra preferentment en la història política de la relació Església-Estat.

En segon lloc, i a partir dels anys 70, s'inicia una historiografia més religiosa i renovadora (tant en el camp metodològic com temàtic) i, afavorits per la fi del franquisme, els historiadors revisen el paper de l'Església en el règim o l'actitud de l'Església durant la política secularitzadora de la Segona República. Així, realitza una història social de l'Església i el Catolicisme. En aquest context destaca l'obra *La Iglesia en la España contemporánea*, de José Andrés Gallego i Antón Pazos, que serà molt referida en el present treball.

En paral·lel al sorgiment d'aquesta història social, també van trobar-hi cabuda teòlegs i pastoralites, que elaboraven recerca per entendre la història religiosa present fruit de l'evolució històrica. Entre aquest corrent d'autors dominava una reflexió interna i autocrítica, fet sovint des de la pròpia Església i amb objectius preferentment pastorals,

que buscava respostes alternatives als nous reptes socials i polítics del final de franquisme.

A partir de 1982 comença una nova etapa marcada per la confrontació amb els nous reptes socials i polítics secularitzadors i l'Església és revisada des de la cúpula de la jerarquia eclesiàstica, afavorint una nova mirada sobre el temps present. Un dels referents de la perspectiva historiogràfica enfocada en l'àmbit sociològic és l'obra col·lectiva *Religión y sociedad en España*, de Rafael Díaz Salazar i Salvador Giner.

Finalment, Montero conclou que la situació historiogràfica religiosa continua fortament aïllada i dominada, i que és imperatiu que els problemes institucionals i ideològics es treballin per augmentar la qualitat i quantitat d'investigació. L'autor de l'article, doncs, insisteix en la necessitat de crear noves plataformes acadèmiques, preferentment no eclesiàstiques, que potenciïn el diàleg i l'intercanvi entre historiadors catòlics i laics, siguin o no creients. En definitiva, reclama un augment de la investigació de la història religiosa i una objectivitat en el seu plantejament.

4. La secularització de la Segona República

4.1 Canvis legislatius

En el moment de proclamar-se la Segona República, l'Església era una institució molt vinculada al règim monàrquic que s'acabava de deposar. No era vista amb bons ulls per part de les classes mitjanes, i els camperols o els sectors populars urbans li eren indiferents o hostils (Santos Juliá, 2000: 216).

Per tant, just després de l'arribada de la República, l'Església va adoptar una actitud d'espera i prudència, representada pel cardenal Vidal i Barraquer. Tanmateix, l'abisme entre els catòlics practicants i els anticlericals convençuts va engrandir-se amb les primeres mesures republicanes que es van portar a terme. Tal i com exposa J. Albertí (Albertí: 2008: 143), el redactat de l'avantprojecte de Constitució republicana va generar reaccions de rebuig i crítica entre l'episcopat espanyol, com demostra la nota del cardenal Segura, aprovada per la Santa Seu que va aparèixer el 25 de juliol. A banda d'aquesta publicació, un altre incident va empitjorar les relacions entre l'Església i el Govern de la República: el vicari general de Vitòria va ser interceptat a la frontera francesa amb documents que detallen mecanismes per alinear béns eclesiàstics i evadir de capitals.

Una altra mesura legislativa que va afectar i dificultar les relacions estatals amb l'Església catòlica va ser el Decret del Ministeri de Justícia, del 22 de maig de 1931, sobre la llibertat de cultes. Més endavant, el 18 d'agost del 1931 el Consell de Ministres de la República va decretar la prohibició de l'Església espanyola de vendre i alienar béns mobles i immobles; aquest ultimàtum va coincidir amb la publicació al Butlletí de les Corts del projecte de Constitució.

En aquesta proposta de text constitucional, el contingut de l'article 24 (que després acabaria sent desplaçat fins al 26) era el que afectava a l'Església i disposava la no confessionalitat de l'Estat, l'Església deixava de ser considerada una corporació de dret públic i es convertia en una associació ordinària sotmesa a les lleis de l'Estat, els cementiris passaven a jurisdicció civil i s'impedia a l'Estat oferir ajuda econòmica a l'Església.

L'alarma causada pel text va provocar noves gestions entre el Cardenal Vidal i Barraquer i la Secretaria d'Estat i el Papa Pius XI, així com amb el govern de la República. Però malgrat els intents de moderació, no es van produir acostaments o canvis en el redactat del projecte de Constitució.

El debat constitucional havia començat al Congrés el 27 d'agost del 1931, però els aspectes sobre la llibertat de consciència i de relacions amb l'Església van començar a tractar-se el 8 de setembre, perquè es volia donar marge a la comissió negociadora. Tot i així, com planteja J. Albertí (Albertí: 2008: 144), l'ambient del Congrés no era el més idoni per obtenir un acord o compromís de consens, ja que la reducció del poder eclesiàstic era una qüestió destacable dels principals programes dels partits i formava part de l'imaginari col·lectiu de les esquerres.

Després d'un intens debat parlamentari, el text aprovat va referir, a l'article 26 de la Constitució, dos aspectes claus. Una part estava dedicada a l'*status* jurídic i econòmic de les confessions religioses (és a dir, de l'Església catòlica), i l'altra part era la dedicada a les ordres religioses.

Per una banda, es va acordar que “las confesiones religiosas serán consideradas como Asociaciones sometidas a una ley especial” i que cap organisme públic podia mantenir, afavorir o auxiliar a “Iglesias, Asociaciones e Instituciones religiosa”; també es va preveure que una llei regularia “la total extinción, en el plazo máximo de dos años, del presupuesto del Clero”.

Per altra banda, en relació a les ordres religioses, el criteri final va ser segregar les que contemplaven un “voto especial de obediencia a autoridad distinta de la legítima del Estado” (forma camuflada de senyalar als jesuïtes) i s'estipulava criteris de la futura llei per regular les Congregacions: dissolució de les que representaven perill per la seguretat de l'Estat, obligatorietat de registrar-se, reducció dels béns, prohibició d'exercir la indústria, comerç o ensenyament, submissió a les lleis tributaries; i obligatorietat de rendir comptes anualment a l'Estat.

El 24 de gener de 1932 es va fer taxativa la dissolució de la Companyia de Jesús, a la que feia tàcitament referència el text constitucional. Aquesta companyia era considerada, segons indica Jesús A. Martínez a *Historia de España siglo XX* (Martínez: 2000, 554), “la pieza eclesiástica más influente en la sociedad civil, sobre todo en el ámbito educativo”, per això, quan al maig de 1931 es va produir la crema de convents, els primers a incendiar-se van ser els que pertanyien a la Companyia de Jesús.

Altres mesures que incidien en la secularització de la societat i de l'Estat van ser el canvi en la gestió dels cementiris (passaven a ser administrats pels Ajuntaments) i la Llei del divorci aprovada el 2 de febrer de 1932. Però, després de la redacció de la Constitució,

l'altra disposició legal que va representar una secularització més accentuada va ser la Llei de Confessions i Congregacions Religioses, aprovada el 17 de maig de 1933.

En relació a aquesta llei, i segons J. Albertí a *La Iglesia en llamas* (Albertí: 2008, 150), els punts més conflictius van ser el contingut de tres articles, l'11, el 21 i el 30. L'article 11 disposa que passaven a ser propietat pública els temples, palaus, monestirs i tot els mobles, imatges, teles, ornamentacions, etc; l'article 21 prohibia la possessió de béns per a les Ordres i les Congregacions; i l'article 30 prohibia explícitament l'exercici de l'ensenyament per part de les Ordres i les Congregacions. Aquesta llei va rebre crítiques frontals dels sectors eclesiàstics espanyols: des del Vaticà a parlamentaris com José María Gil Robles, líder de la CEDA, condicionant que va significar la seva derogació quan la coalició de dretes va accedir al govern de la República.

En relació a aquest període històric, una de les fonts d'informació més clarividents són la correspondència entre Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona, i Alcalá Zamora, president d'Espanya. En una de les missives el religiós valora les mesures del govern, que suprimeix l'ensenyament religiós a les escoles públiques:

“Ciertas disposiciones tomadas por el Gobierno referentes a la enseñanza del Catolicismo (...) han alarmado profundamente la conciencia de muchos, y ello nos coloca en situación difícilísima. (...) Conviene, ahora más que nunca, que las personas amantes de la sociedad y del orden colaboren sinceramente con el Gobierno, para evitar la anarquía y el comunismo, pero precisa asimismo que el Gobierno tenga energía, y dé la sensación de que la sociedad se halla defendida en sus más caros intereses” (Arxiu Vidal i Barraquer: 1971, 56).

Dies més tard, respecte la crítica al Decret de llibertat de cultes i a la retirada dels ensenyaments religiosos en l'ensenyament públic, Alcalá Zamora contesta a Vidal i Barraquer de forma clara i contundent:

“entre el Catecismo que se enseñe por un Maestro que no sea creyente a niños que tampoco lo sean, o lo expliquen personas ortodoxas o un Sacerdote a los hijos de familias católicas, va indudablemente diferencia de eficacia y respeto para la Fe” (Arxiu Vidal i Barraquer: 1971, 66).

Tot i això, Vidal i Barraquer insisteix, en una carta del 14 de juny del 1931, en la necessitat de transmetre els ensenyaments catòlics als infants:

“Sobradamente conoce V.E. la desidia y falta de valor de muchos por ello creo que muchos jóvenes, por desgracia, saldrán de la escuela a los doce o catorce años sin instrucción religiosa, siendo materia apta para que se infiltren en sus inteligencias las ideas más extremistas, y en sus corazones el odio y el rencor. De estos jóvenes saldrán algunos funcionarios de Estado, por ejemplo, maestros, telegrafistas, empleados de correos, etc. ¿y no teme V.E. que en tales condiciones se conviertan en vehículos apropiados para la propaganda del comunismo?” (Arxiu Vidal i Barraquer: 1971, 32).

Així doncs, el catolicisme argumentava que la defensa de la religió permetia garantir l'estabilitat i l'ordre públic. Aquest sentiment va afavorir també la creació de moviments polítics. És a dir, el procés de secularització portat a terme pel primer govern de la Segona República també va comportar que els moviments catòlics i els sectors més religiosos de la societat recolzessin amb entusiasme els nous partits més propers a l'Església, com la CEDA.

Tot i així, amb l'arribada del Cop d'Estat, l'any 1936, l'anticlericalisme es va veure anul·lat i l'Església va recuperar el poder i la transcendència en la vida social i política del nou estat franquista.

“La derrota de la República puso término a cualquier posibilidad de violencia anticlerical en España. El propio anticlericalismo, tal como se había entendido en los decenios anteriores, se hizo imposible. En primer lugar, porque al término de la Guerra Civil, la Iglesia vencedora de la Cruzada impulsó un proceso de clericalización del régimen y de la sociedad española sin precedentes en la historia nacional, y sin parangón en ningún país occidental contemporáneo. En segundo lugar, porque quienes habían sido abanderados del anticlericalismo hasta entonces se hallaban en la cárcel, el exilio, ante el pelotón de fusilamiento o sumidos en el más profundo silencio” (Santos Juliá, 2000: 231).

4.2 La crema d'edificis religiosos de maig del 1931

Aquesta secularització institucional va anar acompanyada d'episodis de violència cap als símbols religiosos. A *Historia de la Iglesia en España (1931-1939)* s'explica com es van cremar, a principis de maig del 1931, quaranta-un edificis a Màlaga, onze a Madrid, etc.

També al manual *Historia de España siglo XX* s'exposa com es va produir aquest episodi violent entre el 10 i el 13 de maig del 1931.

El 10 de maig del 1931, la inauguració d'un Circulo Monárquico Independiente a Madrid va finalitzar amb l'audició de la Marcha Reial; tot seguit es va estendre el rumor de que els monàrquics havien matat a un republicà que es trobava protestant contra aquest acte. Llavors, va iniciar-se una resposta violenta que es va transformar, inicialment, en disturbis i amenaça de cremar la seu del diari monàrquic ABC. L'endemà, en un clima de manifestació, es va cremar un convent de jesuïtes i aquest fet va iniciar una seqüència de crema d'esglésies i convents, primer a Madrid. La declaració d'Estat de Guerra va aconseguir aturar els incendis de la capital, però el dia 12 maig es van estendre les revoltes a d'altres localitats andaluses o valencianes; fins el 15 de maig no s'aturà la violència.

Els incendis de maig van influenciar en la posterior evolució dels fets polítics en matèria religiosa (Santos Juliá, 2000: 218) i, immediatament després que es produïssin, es va decidir dissoldre per decret la companyia de Jesús, tot i que després es va fer marxa enrere.

La violència que va esclatar al maig del 1931 va ser durament censurada per eclesiàstics i moviments catòlics. Una mostra d'aquesta contestació la trobem en l'exhortació pastoral de Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona, del 20 de maig de 1931, en reflexió als esdeveniments del 10 al 13 de maig:

“Just és que amb el cor adolorit ens lamentem amb les mateixes autoritats i fem pública la nostra més paternal i sentida protesta davant els trists esdeveniments ocorreguts en diverses poblacions on, amb sacrilegis i profanacions, han estat incendiats convents, esglésies amb llurs admirables obres d'art, asils, col·legis i institucions culturals benèfiques, havent passat sofriments i angoixes Prelats, sacerdots, religioses i religioses. A tots ells, qui han sabut sofrir per Crist, els acompanyem amb la seva amargor i els expressem la nostra sincera pena, el mateix que al Govern Provisional de la República, que, com d'experimentar, com Nós, greu dolença per aquests fets, que demés ens avergonyeixen en el món civilitzat” (Arxiu Vidal i Barraquer: 1971, 47).

Tres dies abans de l'exhortació pastoral, Vidal i Barraquer havia escrit una carta a Alcalá Zamora exposant els seus pensaments.

“He dejado pasar unos días antes de elevar a V.E. nuestra enérgica y sentida protesta por los incendios, robos y despojos de iglesias, conventos y casas religiosas y aun el intento de incautación de varias de las últimas por algún Ayuntamiento. Ni al Gobierno, ni a la Nación, ni a nadie, se exceptúan los profesionales del desorden y de la anarquía, conviene tolerar tales desmanes, que nos desprestigian ante el mundo civilizado, que respeta en gran manera el sentimiento religioso, la cultura, el arte y la riqueza nacional” (Arxiu Vidal i Barraquer: 1971, 56).

Vidal i Barraquer destaca que aquests fets ataquen “las tradiciones más profundas e íntimas de los pueblos, causan fuerte inquietud en la conciencia pública, disminuyen la confianza que a un numeroso sector de católicos había inspirado la actuación discreta del Gobierno” (Arxiu Vidal i Barraquer: 1971, 56).

Alcalá Zamora va contestar la carta de Vidal i Barraquer el 23 de maig i li transmet la “honda lamentación y tristeza que en mi ánimo produjeron los sucesos de la semana pasada” (Arxiu Vidal i Barraquer: 1971, 60). El president espanyol exposa tots els mecanismes que es van prendre per sufocar la violència, amb intenció de fer palès l'esforç institucional per aturar la violència: “apresurar la llegada de cada destacamento (...) la declaración del estado de guerra, los juicios sumarísimos en que ha habido ya penas severas hasta perpetuas, las destituciones numerosísimas de funcionarios de toda categoría (...) muestran que la política del Gobierno ha sido todo lo contrario de un sectarismo censurable” (Arxiu Vidal i Barraquer: 1971, 61).

4.3 Revolució a Astúries

Requereix un treball exclusiu l'estudi de la revolució obrera asturiana de principis d'octubre de 1934. Mereix una atenció i dedicació especial que aquest treball no li pot dedicar, però cal destacar que en aquesta revolució també es van produir destrucció de patrimoni eclesiàstic, es van cremar 58 esglésies i 31 capellans van ser assassinats (Santos Juliá, 2000: 229).

Aquest conflicte s'hauria d'estudiar també des de la vessant proletària i sindical ja que, com s'ha argumentat, aquests sectors de la societat assumien les premisses anticlericals i rebutjaven tot allò que tenia a veure amb l'Església. Per aquest motiu, durant la revolta es van crear i assassinar tants símbols religiosos.

5. *Los cipreses creen en Dios*

5.1 Introducció a la novel·la

La novel·la és una crònica de la Segona República relatada a partir de la vida quotidiana de la família Alvear. Situada a Girona, els membres de la família representen diferents pensaments i prototips de postures ideològiques, però el que es destaca és la caracterització de la classe mitja.

El cap de família, Matías Alvear, és un home corrent, andalús i que s'ha traslladat amb tota la família a Girona perquè treballa a l'oficina de Telègrafs, descrit per Gironella: "republicano de toda la vida" (Gironella, 1953: 14). És un home prudent, que per amor s'adapta a la religiositat de la seva dona, si bé Gironella afirma: "Toda la familia de Matías Alvear fue siempre extremista, y sobre todo anticlerical" (Gironella, 1953: 14).

La seva esposa, Carmen Elgarzu, és una dona basca, matriarca de la família i fervent catòlica: "había heredado del Norte el tipo de fe que mueve las montañas (...) tradicional y católica hasta la medula" (Gironella, 1953: 15). La mare desitja que el seu fill esdevingui capellà i "no había cejado un solo instante en inculcar a su hijo la vocación" (Gironella, 1953: 15). Primer ho intenta Ignacio, el primogènit, però abandona el seminari per treballar en un banc mentre estudia dret. En canvi, el segon germà, sí que ingressa a El Col·lell i es forma per ser capellà. La darrera filla és Pilar, que acaba enamorant-se d'un noi impulsor de La Falange a Girona.

Tanmateix, l'element unificador de la trilogia és la figura d'Ignacio Alvear, jove i fill gran de la família que és testimoni de la crisi abans de la guerra, envoltat de diferents faccions ideològiques. Així, els familiars, amics i coneguts de la família formen el quadre de personatges emprat per Gironella per plantejar la reconstrucció sociohistòrica.

L'article de Carole Filière, titulat "De la búsqueda de la novela total al encuentro del éxito masivo: la trilogía de José María Gironella y su trayectoria como objeto predilecto de la Historia Cultural" és un estudi sistemàtic i exhaustiu de l'obra de Gironella i la seva recepció entre la crítica i el públic.

Per a Filière, la trilogia de Gironella és un projecte didàctic i reconciliador, que postula a l'autor com un cronista i un historiador, però també com un analista de les dades. En aquest sentit, Filière centra l'estudi de l'obra en dos aspectes: el tractament del temps i el protagonisme de la família Alvear.

Per una banda, el tractament del temps a *Los cipreces* crea un univers coherent i lògic, on el motor de l'acció són els entrenaments humans i, alhora, absorbeix els esdeveniments històrics enllaçats amb el teixit social que s'emmarca en la vida quotidiana dels protagonistes:

“*Los cipreces* mantiene un equilibrio entre la Historia y la imaginación a fin de mostrar el doble inicio de la guerra civil y de la novela, hasta que estallen conjuntamente la crisis nacional i ficticia” (Filière: 2006, 291).

Per altra banda, la família Alvear esdevé un paradigma de la típica família espanyola de classe mitjana. Amb aquest centralisme, la novel·la esdevé propera i representativa per bona part dels lectors, un dels motius claus de l'èxit de vendes.

Alguns autors han valorat que el principal èxit de Gironella va ser la creació de la família Alvear com a testimoni central representatiu de la complexitat d'Espanya (Filière, 2006: 294). Aquest microcosmos espiritual i ideològic que reuneix la família de *Los cipreces* també reivindica la importància del nucli familiar, que corresponia a la realitat bàsica de l'estructura col·lectiva i nacional dels anys de postguerra

“El hogar es una unidad que concentra movimientos centrífugos y centrípetos, a la par que combina la intimidad del individuo con su socialización. También forma una unidad afectiva y, por consiguiente, la familia Alvear es modélica de los lazos emotivos y psicológicos que unen a los miembros de una comunidad” (Filière: 2006, 296).

També, l'escenari on es desenvolupa la família Alvear és cabdal en l'evolució de la novel·la: el seu pis amb vistes a les Rambles ofereix una perspectiva aèria i distant sobre el que passa, però sense perdre el batec de l'acció ni allunyar-se de la realitat. Cal destacar la importància que té la mare, Carmen Elgarzu, com a creient devota i prototip de la religiositat matriarcal i intensa de molts espanyols en aquella època.

Finalment, el darrer element essencial que empra la novel·la per transmetre el seu missatge és l'omissió d'una visió maniquea que estructuri la realitat en bons i dolents. No hi ha cap heroi: a la novel·la, els protagonistes són gent normal de la classe mitjana. Així, l'únic actor social és la classe mitjana, que no va actuar en el procés històric, sinó que va reaccionar davant el progressiu desajustament del curs normal de la vida i l'augment del que va ser identificat com un desordre amenaçador. Per tant, l'enfocament que planteja la família protagonista és el d'una classe mitjana terroritzada davant l'esfondrament del món conegut (Filière: 2006, 297).

En aquesta perspectiva emprada per l'escriptor, amb la intenció d'allunyar-se del discurs de la victòria (propí de les novel·les d'època franquista), Gironella dóna veu a personatges que sota el franquisme no tenien dret a expressar-se. Aquesta voluntat es plasma de forma evident amb el tríptic d'homes d'esquerres que trobem interactuant en la novel·la: Antonio Casal, el socialista; Cosme Vila, el comunista; i El Responsable, el anarquista. Aquests tres retrats, paral·lels al llarg de la novel·la, elaboren una visió humana de la diversitat ideològica en un règim que va estigmatitzar i generalitzar l'enemic sota l'etiqueta de "rojos". A *Los cipreses*, l'escriptor intenta singularitzar als individus i les diverses respostes polítiques i socials abans que la victòria nacionalista esborrés qualsevol divergència (Filière: 2006, 299).

Aquest treball que realitza Gironella per assolir una imparcialitat està àmpliament valorat i documentat per crítics literaris.

“Su propia experiencia de combatiente y de ciudadano de pie en la pre-guerra y en la post-guerra, el testimonio de otras personas y una muy considerable labor de documentación al objeto de conseguir sólida base sobre la que montar su vigilada invención fueron los elementos utilizados por Gironella, meticoloso en su trabajo, corrigiendo y retocando incesantemente no por afán de preciosismo estilístico y sí por el deseo de alcanzar la mayor verdad e imparcialidad posibles” (Martínez Cachero: 1997, 214).

Les crítiques que va rebre *Los cipreses*, l'any 1953, moment de la primera edició, van ser elogioses, subratllant l'esforç narratiu i l'ambició del projecte; aquestes opinions positives es van veure correspostes amb els milions de llibres venuts. A més, la novel·la va eludir la censura i va ser publicada a Espanya íntegrament (si bé cal remarcar que la primera edició és francesa).

Malgrat tot, a partir dels anys 70, la crítica va perdre l'entusiasme i tatkava a Gironella de sectari, excessivament religiós i franquista. Se li recriminaven una falsa imparcialitat i la seva obra va deixar de mencionar-se en les matèries d'història de la literatura.

Aquesta abandó per part del a crítica es va veure accentuat amb la postura que afirmava la ignorància del lector, idea segons la qual el lector no valorava la qualitat literària. Per tant, tot i l'èxit de vendes de la novel·la, es feia una interpretació simple indicant que es tractava d'un populisme reaccionari que tranquil·litzava les masses; aquesta va ser una de les crítiques que més mal li van fer a Gironella (Filière: 2006, 304, 308).

Sanz Villanueva resumeix les crítiques i el menyspreu a Gironella en poques paraules:

“Gironella ha sido durante bastantes años el autor más popular y con más lectores en su haber de toda la postguerra y en torno a él se generaron encendidas polémicas que indican hasta qué punto el país era capaz de conmocionarse, veinte años después de la guerra, por la memoria del conflicto. Porque no debe olvidarse que las agresiones contra Gironella no vinieron fundamentalmente de la izquierda sino de gentes que habían combatido en su mismo bando (Sanz Villanueva: 1984, 74).

Aquest menyspreu per l'obra de Gironella i el seu valor com a escriptor es basa també en dos àmbits: la crítica l'ha definit com un escriptor franquista i catòlic, i els estudis universitaris valoren que la seva qualitat estètica és menor. Totes aquestes circumstàncies van condicionar que Gironella visqués al final de la seva vida en una precarietat financera que, després de mort, va alterar a intel·lectuals i escriptors: per exemple, després del traspàs de Gironella, la Dirección General del Libro y Bibliotecas del Ministeri de Cultura va anunciar la creació d'un fons d'ajuda econòmica a escriptors sense mitjans.

L'any 1975 es va publicar un llibre peculiar: *Perspectiva humorística en la trilogía de Gironella*. L'autor, J. David Suárez-Torres, apunta com l'humor és una de les característiques que defineix la narrativa de Gironella. En concret, es refereix a un toc de sàtira que alguns dels seus personatges tenen respecte la visió del món.

“Las experiencias personales del escritor gerundense y el regodeo de su sentido del humor parecen reflejarse particularmente en dos personajes de la trilogía. El primero, Ignacio –su reconocido *alter ego*-, quien, siendo empleado del Banco Arús de Girona, *no podía abrir la boca sin que los demás se echaran a reír* (...). Nótese que su humor, lejos de ser inoportuno y destructor de la disciplina del trabajo, resultó beneficiosos, pues en el momento en que las tensiones políticas y sociales se volvían un mar alborotado, Ignacio *se constituyó en el contrapeso del pesimismo que sin él hubiera invadido el banco*”. (Suárez-Torres: 1975, 54).

No només Ignacio és analitzat per Suárez-Torres com a font humorística, també valora la faceta de Matías, el pare:

“Matías es más bonachón y espontáneo; Ignacio más penetrante y refinado. Reflejo, probablemente, de un sentido del humor más fresco y primitivo en un

sencillo telegrafista, o de una malicia más calculada en un bachiller y estudiante de Derecho (Suárez-Torres: 1975, 55)”.

Si bé es pot destacar que l’obra de Suárez-Torres tracta un aspecte poc tractat a la narrativa de Gironella, sobretot perquè una trilogia sobre la Guerra Civil no pot tenir, com a protagonista, l’humor, aquest aspecte defuig del tema central d’aquest treball, més orientat a l’anàlisi de la descripció dels esdeveniments històrics.

5.2 L’autor

José Antonio Salso va escriure, l’any 1982, la primera biografia completa i autoritzada de José María Gironella. Salso se centra, sobretot, en equiparar vivències de l’autor amb personatges de les seves novel·les i així, valorar el to autobiogràfic de part de la seva literatura.

Gironella va néixer a Darnius l’any 1917 i va ser el segon d’una família de 4 germans. La descripció de Salso del seu entorn familiar s’assimila al que després Gironella recrearà a *Los cipreses*:

“En su casa se vivía un ambiente clerical emanado por su madre y un clima de camaradería abierta con su padre, un hombre bueno en todo el sentido machadiano de a palabra, aunque débil de carácter y constantemente fluctuando entre el pesimismo y el optimismo. Su madre, con su firmeza y sólidas convicciones morales, formaba el contrapunto a la ironía y la flaqueza de su esposo (Salso: 1982, 14)”.

Gironella, a l’edat d’11 anys, va marxar a Girona per ingressar en el seminari. Instal·lat al barri gòtic, les impressions íntimes d’aquestes experiències gironines són després repetides per Ignacio Alvear, alter ego de l’autor. Un any després, Gironella va marxar del seminari per ser trasllat a El Collel, a Olot. També el segon germà de la família Alvear, César, ingressa a El Collell i Gironella explica les seves emocions envoltat de bosc i amb una disciplina i austeritat considerables.

Gironella va ser, des de jove, un àvid lector: “empieza a notar el comezón de la literatura, mientras lee desordenadamente cuanto cae en sus manos” (Salso: 1982, 22). Amb 13 anys, fruit de les necessitats econòmiques familiars, no pot estudiar i comença a treballar a Girona, on la família s’havia traslladat per buscar millors opcions de vida. S’instal·laren

al carrer de la Rutlla, al marge esquerra de l'Onyar i començà a descobrir una Girona que, en el seu període del Seminari, li havia estat negada.

“Cuando estaba en el Seminario apenas salía del casco antiguo, y en sus paseos debía caminar con la vista baja para evitar cualquier motivo de pecado, como las carteleras de los cines Hoy, en cambio se siente libre como los pájaros. Puede recorrer cuantas veces guste la animada Rambla con sus soportales siempre abarrotados de paseantes; asomarse desde cualquier puente al Oñar (...); escrutar la “fruta prohibida” de la calle de la Barca, o bien oxigenar sus pulmones entre la alamedas de la Dehesa” (Salso: 1982, 23).

Com és evident, les experiències d'un Gironella adolescent són després reproduïdes per Ignacio Alvear, que esdevé el personatge a través del qual l'autor de *Los cipreses* transmet la quotidianitat i moviment vital de la ciutat.

Gironella va entrar a formar part de la Federació de Joves Cristians de Catalunya, on desenvolupà les dots d'oratória. Però en aquesta època s'iniciaren els conflictes i tensions previs a la guerra civil, fet que li comportà enurts en alguns actes religiosos.

Quan esclatà el cop d'Estat, la família rep la confidència d'un membre de la CNT avisat que José María Gironella estava en perill. Per allunyar-se de possibles mals, el seu pare l'acompanya a la frontera, des d'on arriba fins a França, agafa un tren cap a Hendaya (detenint-se primer a Lourdes a oferir la vida a la Verge) i entrar a la zona nacional per San Sebastian.

Els anys de la Guerra Civil són per a Gironella anys de companyonia i aprenentatge. S'integra a la companyia d'esquiadors “Montañeros de Aragón” y mai pren part en cap combat cos a cos. Finalment, pot acomplir el que li va deixar escrit el seu pare abans d'acomiar-se a la frontera “No mates a nadie, hijo” (Salso: 1982, 31).

Salso explica amb deteniment com el 30 de desembre de 1937 és una data important en la biografia de Gironella. En una nit freda, als llacs de Bachimaña, mentre Gironella fa la guàrdia nocturna, es qüestiona sobre quin han estat els motius de la lluita fratricida:

“¿Qué móviles nos han llevado a esta situación? ¿Para qué ese combate? ¿Contra quién? ¿Por qué tanto odio? Las preguntas agolpaban en su cerebro, sobre todo al pensar que enfrente, en la compañía de esquiadores “rojos”, había amigos suyos de Gerona. (...) Todo esto le ha dejado pensativo.

Alguien tiene la obligación de contar al mundo entero nuestro epopeya, nuestro drama. Alguien que haya vivido de cerca la tragedia. Y ese “alguien” ¿por qué no podía ser él? (...). ¿Cómo debía ser su libro? Completo. Por supuesto, completo. Alienado, sin excusa ni omisión, todas las ideas y todos los sentimientos por los que luchábamos los combatientes de ambos lados. Un libro, sobre todo, humano, porque los que luchábamos éramos hombres y porque cada uno de nosotros tenía su aliento, una familia y deseos concretos. Sí, estaba decidido. Cuando acabase esta pesadilla él será el puntual notario que revelaría al mundo estos delirantes acontecimientos (Salso: 1982, 33-34).

Fruit d'aquests plantejaments neix la voluntat d'escriure sobre la quotidianitat de la societat espanyola i com va esclatar la Guerra Civil, idees que es plasmen a la seva trilogia iniciada amb *Los cipreses*.

Els anys posteriors a la Guerra Civil, Gironella es va casar amb Magda Castañer i intentà sobreviure amb treballs temporals (arriba a obrir una llibreria, que no té èxit). De viatge de noces a Cadaqués, Gironella li va prometre a la seva muller que es presentaria al premi Nadal i guanyaria (necessitaven diners i el guardó tenia una substancial remuneració econòmic).

Amb aquesta mentalitat, Gironella va escriure *Un hombre* i, efectivament, guanyà el premi Nadal del 1946. Malgrat tot, el llibre no va tenir èxit (només es van vendre un miler d'exemplars). El segon llibre de Gironella, *La Marea*, encara va tenir menys lectors. Cansat i sense motivacions, ell i Magda van decidir emprendre una nova vida a França.

Després de diferents contratemps, s'instal·laren a París, on Gironella va aprendre i experimentar nous estímuls a la ciutat de la llum. Inspirat i motivat, va començar a escriure el que seria el primer tom de la trilogia: *Los cipreses*.

“Al principio pensaba titularla *Las dos orillas*, pero un día, yendo en metro, le llegó, como un fogonazo, el precioso título *Los cipreses crecen en Dios*. Sentado en un banco del Bois de Boulogne, decide crear a la familia protagonista: Los Alvear. Estos serán un trasunto de su propia familia. Matías y Carmen (los padres) serán los suyos; Ignacio será el mismo; Pilar, su hermana Concepción, y el místico César será una mezcla entre un padre claretiano que conoció y su propia hermana Carmen” (Salso: 1982, 51).

Gironella es va documentar i va començar a escriure la novel·la, que va arribar a tenir 5 manuscrits abans de considerar-la definitiva. Quan l'autor la va donar per acabada, la va presentar a l'editorial Plon, que va acceptar publicar-la. Després, Gironella i Magda van decidir marxar de França i instal·lar-se de nou a Espanya, on l'autor intentà que alguna editorial es fes amb els drets de *Los cipreses*. Finalment, després de que l'esposa de l'editor llegís el manuscrit i insistís en la seva vàlua, l'editor Lara es va decidir a publicar-la en la seva petita editorial (també, l'èxit de *Los cipreses* va ser el primer i determinant èxit per l'expansió de l'editorial Lara).

Amb el que va cobrar d'aquesta primera edició, la parella es va instal·lar a Madrid i Gironella feia viatges per diferents zones del territori, documentant-se per la redacció del segon volum, *Un millón de muertos*. Mentrestant, *Los cipreses* va començar una vida d'èxit de vendes i traduccions:

“Aunque la óptica desde la cual se ha contemplado la novela es de una familia de derechas (imposible hacer otra cosa en la España franquista), ha sabido el autor, con gran habilidad, mostrarnos personajes de izquierdas perfectamente humanos. La razón de la lucha ya no era la de la cruzada, sino la de una lucha fratricida” (Salso: 1982, 63).

L'any 1952 Gironella va emmalaltir i se li va diagnosticar insuficiència apàtica, motiu pel qual la parella s'instal·là a Palma de Mallorca, amb un clima més favorable. Setmanes més tard, però, un neuròleg-psiquiatra va visitar a Gironella diagnosticant que el problema no era hepàtic, sinó mental: l'escriptor estava sumit en una profunda depressió. Amb 34 anys, Gironella viu una profunda etapa depressiva que el paralitza hores immòbil, fins al punt que li arriben a aplicar electroxocs. Però no serà fins l'any 1956, quan marxen de Mallorca per instal·lar-se a Barcelona, que Gironella recupera el ritme vital.

A partir de 1957 Gironella i Magda viatgen per Europa (Alemanya, Suècia, Finlàndia, Suïssa) i, finalment, *Un millón de muertos* es publica l'any 1961. Seguint la trajectòria de la família Alvear, el segon volum se centra en la Guerra Civil. La novel·la també té èxit i és traduïda a diferents llengües, i amb els beneficis Gironella i la seva dona continuen una vida de viatges i descobertes (Estats Units, Cub, Mèxic, Índia, Japó).

L'any 1966 es publica el tercer volum de la trilogia, centrat en la post-guerra: *Ha estallado la paz*. Un any més tard, Gironella i Magda emprenen un viatge per diferents països del sud-est asiàtic, recull d'experiències que després plasma a *En Asia se muere*

bajo las estrellas. L'any 1970 publica *Gritos de la tierra*; l'any 1974, *El Mediterráneo es un hombre disfrazado de mar*; l'any 1978 escriu un dels llibres més ben valorats per la crítica: *Carta a mi padre muerto*, etc...

En total, Gironella va arribar a publicar 33 obres, moltes de les quals van ser traduïdes al francès, l'alemany, l'anglès, l'italià, el finlandès, l'hebreu i el japonès.

Gironella va morir el 3 de gener de 2003, oblidat per la crítica literària i sense recursos econòmics. Els seus últims dies els va passar a Arenys de Mar, poble de costa tranquil on va acabar la seva última novel·la: *El Apocalipsis*. Els motius pels quals va morir menyspreat i sense ser valorat per la crítica ni el públic (les seves últimes novel·les van ser un fracàs estrepitos en vendes) es poden analitzar des de diferents perspectives. Per una banda, era un escriptor que sempre va escriure en castellà, i no només això, sinó que menyspreava la llengua catalana. Gironella va arribar a dir, l'any 2001 en una entrevista al diari *El Mundo*, realitzada per Alex Salmón: "Encontré un piano de cien teclas, que es el castellano, y otro de ochenta, que es el catalán. Yo escogí el piano de cien teclas, y el otro piano ya no lo toco más".

Per altra banda, els sectors espanyols més esquerrans també van rebutjar la literatura de Gironella, sobretot perquè entenien que, escrita i publicada durant el Franquisme, traspuava parcialitat. A més, l'escriptor era un home religiós i no agradava acceptar que, amb la seva novel·la, no només havia descrit la religiositat de l'època, sinó també els conflictes socials i anticlericals.

També, alguns sectors conservadors han vist la seva trilogia de la Guerra Civil com una obra massa revulsiva i reivindicativa, exclamant ideals revolucionaris i deixant, a vegades, en evidència el Front Nacional o les actituds franquistes (si no arriba a ser perquè a França havien autoritzat la publicació íntegra, *Los cipreses* s'hagués retallat per la censura).

En definitiva, les contradiccions de Gironella, tant en la seva vida com en la seva prosa, va condicionar que morís arruïnat i oblidat. Ara bé, l'any 2003, en motiu de la seva mort, molts diaris i revistes es van fer eco del seu traspàs i reivindicaren la seva literatura. Alguns es plantejaven els motius, inexplicables, del seu oblit. Però encara, avui, més d'un decenni més tard, Gironella continua apartat de l'estudi de la literatura espanyola i de l'anàlisi històric literari de la República, la Guerra Civil i la Postguerra.

5.3 Perspectiva historiogràfica

L'anàlisi del punt de vista historiogràfic optat per Gironella a la seva obra *Los cipreses* és complex i innovador, sobretot si considerem que la novel·la és dels principis dels anys 50.

Es podria situar la perspectiva emprada per Gironella en el marc de la historiografia renovadora dels anys 70. Si bé és cert que, cronològicament, no trobem una clara coincidència (l'obra és del 1953), Gironella planteja una revisió dels fets eclesiàstics i de la valoració social i política que s'havia estat imposat fins llavors. És a dir, proposa una nova visió allunyada del marc franquista imperant (en general) en la literatura dels anys 40.

Així, Gironella no és ni eclesiàstic ni està creant només una novel·la centrada en la història política de la relació Església-Estat. A més, l'autor va més enllà de la corrent historiogràfica preeminent dels anys 50 i introdueix aspectes socials i sociològics, determinants, per altra banda, perquè la novel·la esdevingués un revulsiu en els llibres de temàtica històrica.

Per tant, a *Los cipreses* trobem els indicis de la futura historiografia i literatura de l'Església social, reformadora i crítica. També de la voluntat d'explicar els fets de la forma més objectiva i imparcial possible, allunyada de les influències religioses.

Los cipreses aporta una clara revisió de l'actitud de l'Església durant la política secularitzadora de la Segona República i, sobretot, Gironella aconsegueix plasmar fets i sentiments que aborden, més enllà de la política del context de la Segona República, dinàmiques socials i humanes que defineixen les característiques de la població abans de la Guerra Civil.

5.4 La plasmació en la novel·la

a) Violència contra els símbols religiosos

La novel·la descriu escenes quotidianes gironines que mostren l'increment de la violència social i urbana durant els anys de la República. Per entendre la perspectiva adoptada per Gironella, cal contextualitzar l'obra, escrita en 1953.

Quan l'autor redactava *Los cipreses* encara no s'havia començat a difondre l'anàlisi historiogràfic, més propi dels anys 70, en el qual no hi ha ni vencedors ni vençuts. Com ja s'ha exposat, fou a partir dels anys 70 que es va diluir la perspectiva maniquea de la literatura de la Postguerra i es lluitava per desdibuixar la línia de bons/dolents, vencedors/vençuts.

En aquest sentit, Gironella es va avançar al seu temps perquè la seva trilogia, concretament, amb la obra pionera *Los cipreses*, ja defuig del maniqueisme. Gironella relata una història amb diferents personatges i visions, descriu famílies d'ideologies diverses i enumera, a la Girona de la Segona República, molts dels moviments socials i sindicals presents en el moment: no només Solidaritat Obrera, ERC, els comunistes i l'anarquisme, sinó també el naixement de CEDA i l'actitud del cos militar.

A la novel·la el lector pot empatitzar amb tots i cadascun dels personatges, tothom pot entendre les raons d'un i de l'altre per actuar de la manera que actuen. No hi ha una perspectiva definida que indueixi al lector a creure més en una postura determinada. Al contrari, Gironella s'esforça a fer que totes les perspectives que adopten els personatges siguin creïbles i, sobretot, veraces per intentar explicar, de la manera més diversa i heterogènia, el conflicte existent.

Aquesta actitud adoptada en la descripció de la història és el que es va adoptar, sobretot, la historiografia dels anys 70. Després, a partir dels anys 80, aquesta línia evoluciona amb Aróstegui, que no només nega qualsevol maniqueisme, sinó que aprofundeix en els motius que generaren la Guerra Civil. Per aquest autor, no només podem analitzar la violència (fins llavors, un dels motius claus i més estudiats), sinó també altres factors com la inestabilitat del govern, la situació internacional i la voluntat de les parts de no trobar un punt d'entesa.

La visió introduïda per Aróstegui també es troba a *Los cipreses*, perquè si bé, en la vida diària dels protagonistes, aquesta violència i conflictivitat social que accentuarà l'arribada del Cop d'Estat és ben present, també s'hi descriuen els fets polítics més rellevants (els conflictes amb la Reforma Agrària, per exemple).

Respecte la violència eclesiàstica, a *Los cipreses* sí que hi trobem un relat de les escenes de violència i destrucció cap a símbols religiosos, com la crema de convents i esglésies o l'assassinat de rectors, capellans i monges. Com s'ha exposat, qualsevol símbol religiós era vist amb rebuig i el radicalisme es va estendre entre diferents capes socials.

La crema d'església és explicada sense cap subtilesa a *Los cipreses creen en Dios*.

“Al mes exacto de la proclamación de la República, en mayo de 1931, (...) en Madrid ardían iglesias y conventos” (Gironella: 1953, 27).

Aquests esdeveniments causen preocupació a la família Alvear, i en general, a tot el seu entorn, ja que la novel·la descriu com Girona hi havia nerviosisme i expectació. Just quan ocorren els fets de maig de 1931, la família decideix no explicar-li a la mare, Carmen Elgazu, però al final se n'assabenta igualment. La seva reacció és d'estupor i rebuig frontal, i comença a gestar-se una por cap a la República i el liberalisme que, per a la part de la societat més conservadora i religiosa, només va anar en augment:

“De la quema de iglesias y conventos de Madrid acabó enterándose primero por los periódicos de Bilbao, que Matías no consiguió ocultar, y luego porqué mosén Alberto se lo contó. Y se afectó extraordinariamente, tanto como a César. Desde entonces la República le daba un miedo inexplicable, que el tiempo no consiguió mitigar. Cuando leía que en Andalucía había estallado un movimiento comunista libertario decía: *No me extraña*” (Gironella: 1953, 77).

L'actitud que mostra Gironella de no ometre la violència d'aquestes accions implica, necessàriament, un rebuig frontal als fets ocorreguts. Per tant, amb la seva novel·la i exposició deixa palesa la seva indignació.

A la novel·la hi ha diferents passatges on s'expressa aquest descontentament. Per exemple, Pilar Alvear, la filla creient i devota, també té present aquests actes de violència i amb l'arribada del seu cosí de Madrid li pregunta si també es persegueixen les monges com a Catalunya: “¿En Madrid también persiguen a las monjas como aquí?” (Gironella: 1953, 113). Aquesta pregunta innocent permet a Gironella posar en evidència la perspectiva de molts creients i devots que, sense entendre o voler profunditzar en els motius polítics, veien com se'ls estava no només limitant les accions pròpies de la seva fe, sinó que es destruïen els símbols que els hi eren representatius, com les mateixes esglésies.

La voluntat de Gironella de contextualitzar el Cop d'Estat en un moment històric on la política, la violència i la conflictivitat social accentuaven aquesta tensió està àmpliament descrita a la novel·la:

“En realidad, la agitación continuaba. En seguida se vio que los partidos izquierdistas no admitían de buen grado la derrota. (...). En Gerona, los Costa, más populares que nunca porque el día del entierro de Macià pusieron

tres autobuses a disposición de sus obreros para que asistieran al acto, y les pagaron el jornal íntegro” (Gironella: 1953, 193).

Sobretot, a *Los cirpceces* es vol descriure l'increment de la tensió i el dramatisme de la radicalitat de les postures, que s'anaven allunyant fins a un punt irremeiable:

“El malestar crecía como una oleada. Ya no eran las tímidas protestas de los primeros días, los encogimientos de hombros. Ya no se trataba solamente del problema regional” (Gironella: 1953, 239).

L'allunyament de les postures ideològiques també fou fruit de la radicalització de la premsa. Com explica molt bé la novel·la, van sorgir diaris i revistes que se centraven en informar amb un clar biaix informatiu. A *Los cipreces*, Gironella ho il·lustra amb “*El Tradicionalista*, órgano de las derechas, y *El Demócrata*, órgano de las izquierdas” (Gironella: 1953, 93). Seria matèria d'un altre treball analitzar el paper de la premsa durant la Segona República, però és interessant valorar com la novel·la també inclou aquests dos diaris com a mostra del periodisme dedicat a interessos ideològics.

El Cop d'Estat va desencadenar de nou una violència religiosa que provocà destrucció i crema d'esglésies i assassinats d'eclesiàstics (Gironella: 1953, 755). Aquesta incertesa i agressivitat cap al símbols religiosos es descrita per Gironella de la forma següent:

“La ciudad entera parecía un campo volcánico del que de pronto pudiera surgir la última llama, la grandiosa y definitiva” (Gironella: 1953, 763).

També, caldria dedicar un altre treball exhaustiu no només en analitzar la violència eclesiàstica del propi Cop d'Estat, sinó també la dels mesos precedents. Amb el triomf del Front Popular al febrer de 1936 es va iniciar una nova escalada de violència que va portar a l'esclat de la Guerra Civil.

b) Anticlericalisme i secularització

A *Los cipreces creen en Dios* hi trobem una descripció detallada i àmplia del paper cabdal que té l'Església al llarg de la Segona República.

La secularització del govern de la Segona República, durant els primers anys, queda referida amb diferents passatges:

“El Gobierno de la República había anunciado una serie de proyectos que implicaban el laicismo en la enseñanza, la secularización de los cementerios y la separación de la Iglesia y el Estado. Azaña había dicho: *España ha dejado de ser católica*”. (Gironella: 1953, 38)

L'autor exposa el sentiment que pateix César, gran creient i practicant: “los gobernantes de la República parecían decididos a complicarle la vida a César” (Gironella: 1953, 38). No només aquesta angoixa la viu César, també part de la seva família que és devota i que s'adona com, la nova política secularitzadora, els limita la pràctica de la seva fe.

Com hem exposat, Pilar, la germana petita, representa la víctima catòlica innocent que no entén com es cremen esglésies o es maten els capellans. Carmen, la mare de família, és més crítica i rebutja, frontalment, per exemple, que se'ls hi prohibeixi celebrar la Setmana Santa, ella viu aquesta mesura amb molta angoixa i rebuig:

“Lo que más lamentaba mosén Alberto era que hubieran sido prohibidas las procesiones, especialmente la de Setmana Santa y la de Corpus” (Gironella: 1953, 65).

Los cipreses també descriu com, amb el govern de la CEDA, es retorna a instaurar la processió, que Ignacio descriu de forma solemne i emotiva (Gironella: 1953, 215).

També és interessant indicar que *Los cipreses* descriu el nou ensenyament laic i progressista de la mà dels personatges d'Olga i David, joves mestres que potencien una educació no religiosa. Però, de nou, aquest aspecte a treballar és tan profund i complex que requeriria un treball independent.

Fruit dels nous canvis polítics, al principi de la Segona República, no es preveia un futur brillant pels seminaristes, reflexiona Matías Alvear després de la visita a El Collell. Per aquest motiu, sobretot arran del triomf el Front Popular, la família decideix que el seu fill abandoni el santuari per allunyar-se del nou moviment anticlerical, que desencadenaria en actes violents una altra vegada.

L'anticlericalisme que reviu durant la Segona República també es veu accentuat er la pròpia radicalitat d'altres moviments, fervents catòlics, que reivindiquen de nou l'Església com a protagonista de l'Estat.

Per exemple, el naixement de la Falange és descrit de forma excel·lent a la novel·la. Primer és un moviment per a joves amb ganes de canviar el món, de viure una revolució

de la seva fe i de crear una societat més justa i igualitària. Els primers militants gironins falangistes que descriu la novel·la són constructius i la seva motivació és oferir un sistema polític alternatiu, sense violència directa. Amb tot, la pròpia evolució política i, sobretot, la conflictivitat social, provoquen una radicalització del moviment i, sobretot, la creença que la violència era la única via de sortida. Per aquest motiu, és reveladora el pensament del pare d'un jove militar de la Falange:

“Al comandante le desagradaba el tono de exaltación con que hablaban sus hijos. Falange le parecía un pequeño tigre que se había escapado de la jaula con pretensiones a la vez políticas y militares. Él era monárquico y pronosticaba que todos acabarían en la cárcel” (Gironella: 1953, 405).

Així, podem afirmar que a *Los cipreses* es fa una descripció humana i motivacional del context i els arguments en que molts joves van començar a combregar amb les idees de la Falange, la CEDA, l'anarquisme o el comunisme.

Aquesta dualitat de bàndols i l'extremisme creixent que es va viure durant la República està reflectida en moltes de les reflexions d'Ignacio. Per a Gironella, Ignacio esdevé l'home mig que no entén la radicalitat que viu en el seu entorn, i no s'acaba de posicionar mai, sinó que deixa fer i espera a que les circumstàncies el defineixin:

“Un hecho inquietaba a Ignacio, le sumía en la mayor confusión: que toda la gente que le rodeaba, perteneciendo a una misma clase social y teniendo, por lo tanto, idénticas o muy parecidas necesidades, militara con tanto fanatismo en partidos distintos, que se hacían la guerra entre si” (Gironella: 1953, 94).

Ignacio també és la veu que es qüestiona la humanitat de l'Església, i es planteja, en la seva adolescència, si els valors del cristianisme es reflecteixen en la institució. Aquests dubtes també formen part de la crítica que, la classe mitjana o els catòlics més humils, podien arribar a realitzar contra l'ostentació de l'Església. Per tant, trobem un altre exemple en que un personatge de la novel·la exterioritza la generalització d'un pensament:

“Había muchos sacerdotes asombrosamente seguros de sí mismos, que en la práctica vivían totalmente desconectados de los hombres humildes. (...) Los sacerdotes eran impopulares: ésta era la verdad. (...) Tal vez la Iglesia debería dirigirse directamente... al pueblo. Hacer lo que algunos sacerdotes del campo, que prácticamente eran los hermanos de todo el pueblo, los

padres. Y nada de soberbia jerárquica, de envanecerse de abusar de la gracia de estado que la ordenación les ha conferido” (Gironella: 1953, 227).

En conclusió, la novel·la evidencia els conflictes de la Segona República i la creixent radicalització dels moviments socials i polítics:

“Un hecho quedaba claro: la ciudad se iba dividiendo en dos bandos”.
(Gironella: 1953, 223).

6. Conclusions i valoracions finals

El present treball és un resum sintètic d'una part important de la història política espanyola: la Segona República. Tanmateix, ens hem centrat en valorar la violència en general i, específicament, la violència religiosa i l'anticlericalisme. A més, a través de la comparació amb la novel·la de José María Gironella, *Los cipreses creen en Dios*, s'han comentat diferents elements que, mitjançant el text literari, són fets històrics.

En primer terme, s'ha portat a terme un context històric per valorar quins eren els condicionants dels anys de la Segona República. S'ha fet un estudi sobre l'anticlericalisme durant els anys previs a la Guerra Civil i quins van ser els actes violents que l'Església ja havia acusat abans de l'arribada de la Segona República.

En segon terme, també ha estat imprescindible valorar els enfocaments doctrinals que han estudiat aquesta matèria i, per aquest motiu, es dedica un apartat sencer a distingir quina ha estat la posició de la historiografia espanyola respecte la violència durant la Segona República.

Finalment, ha estat determinant estudiar de forma atenta les accions portades a terme pel primer govern republicà i, contextualitzar com, en aquesta situació de tensió institucional, es va produir la crema d'edificis religiosos de maig del 1931, el fet històric més referenciat en el treball i que es troba reflectit, també, a *Los cipreses*.

En relació a els esdeveniments històrics que es mostren a la novel·la amb més precisió, ens hem centrat en dos idees: les accions violentes contra símbols religiosos portades a terme durant el mes de maig de 1932, i els canvis legislatius i polítics que van incentivar la laïcització de la societat (en especial, de l'ensenyament).

Fruit d'aquest estudi i anàlisi es poden extreure diferents conclusions.

La primera tracta sobre la violència en la societat espanyola. Com s'ha constatat en el treball, la violència cap a símbols religiosos ha estat un continu en la història del país. En els períodes que els governs incrementaven el poder de l'Església o fruit de situacions de tensió puntuals (la Setmana Tràgica, per exemple), la conflictivitat social ha desembocat en crema d'edificis o assassinats de representats eclesiàstics. Aquesta resposta també és fruit del rebuig que té la institució: no només les capes baixes, sinó corrents com l'obrerisme, l'anarquisme o el primer socialisme ja revelen un menyspreu cap al poder de l'Església i una demanda de reforma i obertura.

Durant la Segona República, i en especial durant la primera legislatura i en la darrera, amb el triomf de Front Popular, l'anticlericalisme va augmentar i es van produir nous episodis de violència (com la crema d'edificis religiosos del maig de 1931) i la implementació d'una política de secularització. Com s'ha constatat amb l'estudi de la novel·la, aquests fets històrics són viscuts pels personatges, que expressen les seves emocions i els seus pensaments al respecte.

Per tant, la segona idea essencial que podem extreure d'aquest treball és la qualitat i profunditat que té la novel·la *Los cipreses creen en Dios*. El llibre té l'objectiu de mostrar les diferents cares del conflicte, la plurivocalitat tan desitjada per Gironella. L'escriptor busca lluitar contra el discurs únic i s'enfronta a la complexitat pròpia de les relacions humanes i polítiques.

Per a Gironella, era cabdal que la seva obra il·lustrés als lectors sobre el conflicte. En definitiva, volia transmetre la diversitat d'idees existents i les motivacions que cada actor tenia per creure en uns principis. Per aquest motiu, la novel·la esdevé un document tan interessant i vàlid per comprendre aquest període històric. Com ja s'ha plantejat, el que pretén l'escriptor és que el lector empatitzi amb les diferents ideologies: elaborar un mapa divers i dispers dels pensaments de la societat de l'època.

A més, la riquesa historiogràfica de *Los cipreses* és tan àmplia que s'hi podrien analitzar altres matèries. A banda del paper de l'Església, la novel·la descriu també el desenvolupament de l'ensenyament laic, l'obrerisme i el sindicalisme durant la República o el catalanisme i l'increment dels partits catalanistes. Com també s'ha reiterat al llarg del treball, molts d'aquests temes requereixen un estudi exhaustiu personalitzat, motiu pel qual no s'han pogut desenvolupar en el present treball.

Per tant, *Los cipreses* és una novel·la que manté viva la memòria històrica i és, alhora, accessible perquè conté una narració eficaç, senzilla i amena. Gironella sedueix, atrau i reté al lector. A més, com ja s'ha apuntat, una de les claus és l'elecció de la classe mitjana i de la família Alvear per identificar la història.

Finalment, relació a la novel·la, és necessari finalitzar el treball amb una idea: *Los cipreses* té una qualitat innegable i es mereix ser rescatada de l'oblit de la literatura espanyola; és una novel·la imprescindible per entendre la societat espanyola prebèlica i els conflictes políticsocials que la definien.

Bibliografía consultada

- ALBERTÍ, J. (2008) *La Iglesia en llamas*. Barcelona: Ediciones Destino.
- ANDRÉS GALLEGO, J. I PAZOS, A. (1981) *La Iglesia en la España contemporánea, I: 1800-1936*. Madrid: Editorial Encuentro.
- CONNELLY ULLMAN, J. (1972) *La semana Trágica: Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España: 1898-1912*. Barcelona: Editorial Ariel - Horas de España.
- FILIÈRE, Carole (2006) “De la búsqueda de la novela total al encuentro del éxito masivo: la trilogía de José María Gironella y su trayectoria como objeto predilecto de la Historia Cultural”. Madrid: Revista Historia contemporánea, núm. 32, pàgs. 285-310.
- FONTANA, J. i VILLARES, R. (dir.) (2007) *Historia de España*. Madrid: Crítica/Marcial Pons.
- GIRONELLA, José María (1953) *Los cipreses creen en Dios*. Barcelona: Editorial Planeta.
- GIRONELLA, José María (1961) *Un millón de muertos*. Barcelona: Editorial Planeta.
- GIRONELLA, José María (1966) *Ha estallado la paz*. Barcelona: Editorial Planeta.
- JULIÀ, S. (dir) (2000) *Violencia política en la España del siglo XX*. Madrid: Editorial Taurus.
- LINZ, J. J. i STEPAN, A. (1978) *The Breakdown of Democratic Regimes, vol. II Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- MARTÍNEZ, J. A. (2000) *La Segunda República*. En A. Bahamonde (coord.), *Historia de España siglo XX*. Madrid: Editorial Cátedra.
- MARTÍNEZ CACHERO, J. M. (1997) *La novela española entre 1936 y el fin de siglo: Historia de una aventura*. Madrid: Editorial Castilla.
- MONTERO, Feliciano (2006) “Historiografía española de la Iglesia y el catolicismo en el siglo XX” a *Religious studies in the 20th century: a survey on disciplines, cultures and questions: International Colloquium Assisi 2003*. Berlin: Editorial LIT Verlag. pàgs. 237-249.

PRADA RODRÍGUEZ, J. I GRANDÍO SEOANE, E.F. (coord) (2003) Dossier *La Segunda República: Nuevas miradas, nuevos enfoques*. Madrid: Hispania Nova - Revista de Historia Contemporánea, núm. 11.

RANZATO, G. (2006) *El eclipse de la democracia. La guerra civil española y sus orígenes, 1931-1939*. Madrid: Editorial Siglo XXI.

REDONDO, G. (1993) *Historia de la Iglesia en España (1931-1939)*. Madrid: Editorial Studio 5.

SANZ VILLANUEVA, S. (1984) *Historia de la literatura española 6/2*. Barcelona: Editorial Ariel.

SALES, J. (1956) *Incerta glòria*. Barcelona: Club Editor.

SALSO SUÁREZ, J. A. (1982). *José María Gironella*. Madrid: Ministerio de Cultura. Dirección General de Promoción del libro y la cinematografía.

SUÁREZ-TORRES, J. D. (1975). *Perspectiva humorística en la trilogía de Gironella*. Madrid: Eliseo Torres & Sons of Eastchester and New York.

VIDAL I BARRAQUER,, F. (1971) *Arxiu Vidal i Barraquer: Església i estat durant la segona República espanyola: 1931-1936*. Ed. M. Batllori i V. M. Arbelo. Monestir de Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.